

Искра Л и к о м а н о в а

(София)

МНОГОКРАТНОСТТА НА ИЗРАЗНИТЕ СРЕДСТВА КАТО ОСОБЕНОСТ НА БЪЛГАРСКАТА РАЗГОВОРНА РЕЧ

1. В разговорната реч си противодействуват две разнопосочни тенденции, които в зависимост от теоретичния контекст, в който биват поставени, са наричани от авторите по различен начин – тенденции към синкретизъм /разчлененост или към икономия/ излишество, както и към лаконичност/многословие и кондензация/ размитост.

Тези опозиции формират в чисто изразен план – но и в съдържателен, на който тук няма да се спираме, отчетлив механизъм на многократност, разпрострял се върху всички езикови равнища. Предмет на това изложение са илюстрациите на този комплексен механизъм.

Многократността в разговорната реч, предизвикана от психологичните предпоставки на разговорността като спонтанност и непринуденост, резултира в разнообразни езикови феномени, които тук са представени предимно дескриптивно. Приемам, че те са мотивирани хезитационно с търсене на субективно най-подходящите езикови средства за формиране на изказа.

1.1. Във фонетиката на българската разговорна реч (по-нататък БРР) наблюдаваме: удължени гласни, напр. *голяяма работа, мнооого важно*), ускорено темпо на изказа (свързано с увеличените звукови честоти), далеч по-отчетлива и очертана интонация, при което всички такива компоненти експлицират *о ц е н ъ ч н о с т*, а освен това *и н т е н з и в н о с т* на назовавания признак (напр. в случая с прилагателните).

Противодействието на артикулационната многократност откриваме в засилената вокална и сричкова редукция (*кво от тва, наште ще дойдът, добрутро*).

1.2. Морфологичната многократност се проявява както в имената, така и в глаголната система.

1.2.1. При имената наблюдаваме повторяемо маркиране на категорията определеност, напр. *книгата твоята излезе интересна, филма вчерашния се оказа че сме го гледали*. Мотивацията на тази вътрешнофразова многократност е от семантичен (предикативност), синтактичен (елипса) и специфично вътрешноезиков характер (наличие на постпозитивен изразител на граматичната категория в българския език). Постпозитивността на определението в тези словосъчетания е предмет на интерпретация в друга моя публикация.¹ Освен това повторението на маркерите за определеност – флексията в по-широк план – твърде често е наложено от променената стратегия на изказа, от осъзната грешка (напр. при нефилолог), срв. *пет автора се казва, не пет автори; е оная она колега няма ли да дойде?*

Тук следва да се отбележи, че наблюдаваната многократност на определеността изцяло се компенсира от семантико-синтактична кондензация, а именно: *филма вчерашния се оказа че сме го гледали* – 'филма, който прожектираха вчера, се оказа, че сме го гледали'.

В същото време други речеви явления противодействуват на наблюдаваните, а това са случаите на фреквентно изпускане на определителния член, напр. *Министерство на транспорта от днес прие нови цени* вм. *Министерството на транспорта...*, *Българска телевизия ще ви покаже* вм. *Българската телевизия...*

1.2.2. При глаголите един от най-характерните белези на разговорността е продуктивната им полипрефиксация като при: *изпопребиха се на опашката, попрекалихме с надписите, поприпечелиха в тая чужбина*. Тук полипрефиксалността не е само външен формален признак, тя е атитуден похват на говорещия.

Тези езиково-системни особености са различни от корективните, подобно на горните от 1.2.1., напр. *е елате ти поне ела; развели са се той се е развел* (т.е. посочва се вината или инициативата), *не съм мелила не съм мляла много кафе*.

1.3. Най-фреквентната многократност на лексикално равнище са обичайно повторените лексеми. Биха могли изключително

подробно да се опишат случаите на типове повторени и/или многократно употребени лексикални елементи – глаголни, именни и пр., автосемантични, синсемантични в контекста на цялата реплика от БРР. Тук маркирам само някои, характерни за БРР случаи.

Обичайно е да се емфатизира чрез повторяемост съгласие/несъгласие между диалогизиращите. Освен това е нормално в речта особено на жени да се поддържа фатично горещият комуникативен канал, да се сигнализира активната позиция на слушателя чрез неколккратно потвърждение, напр.: *да да; няма няма; добре добре; ясно, ясно; така е така е*. Впрочем вербалните начини за изразяване на потвърждение спрямо комплексната реплика на говорещия са изключително многобройни и формират градираща скала, в единия край на която се разполага експлицитното 'аз съм абсолютно солидарен с теб', а на другия край – паралингвистичното жестово потвърждение – кимването. Това всъщност представя противодействието на разглежданата тук многократност. Между двата полюса се разполагат единичните и мултиплицираните утвърдителни изрази, като вторите с повторените си изрази са ориентирани по-скоро към онази част от скалата, която посочва и/или акцентира пълното съгласие. Повторените утвърдителни елементи най-често се локализируют в началото на репликата и така оформят инициалния ѝ сигнал и комуникативната натовареност на началото. Не толкова фреквентно и не толкова еднозначно, но се повтарят и финални репликови елементи – сигнали за край.²

В речта ни се повтарят не само репликовите ограничители, а и всички видове лексеми. Те също са разположени главно в началото на репликата: *кой кой ще дойде? кво кво ти отговори той? как върви как върви инглиша? сестра ти сестра ти се обади спешно било спешно, е работиш работиш но колко работиш*. Вижда се от приведените примери, че и тук инициалното повторение е значително по-характерно за въпросителните думи в репликата, а още по-точно за рематизиранияте думи в нея. Последният похват, приложен към лексемите, ни дава и допълнителна семантична интерпретация, насочвайки слушателя към небуквална перцепция, а именно: тя показва интензивността на признака, от който говорещият се интересува. Изразната количественост в съдържателен план ни дава интензивност или допълнителна комуникативна отсянка, напр.: *кой кой ще дойде* се парафразира с 'искам да знам кой ще дойде'.

Интензивността, когато има потребност да бъде назована, ползува и синонимни средства и този начин заслужава внимание, напр.: *е не няма да дойда, той много ви хареса страшно ми хареса* и под. Докато изчистен пример за интензивност е случаят като: *изселват изселват изселват изселват и после намалява транспортният проблем, после вървахме вървахме вървахме и чак накрая излязохме на изгубената пътека.*

Парадоксално противодействие на многократността от този тип представляват идиомните фрази с повторен лексикален елемент като *Бурдата си е Бурда, културата си е култура.*

1.4. На синтактично равнище се повтарят различни елементи, формирайки в крайна сметка синтактични конструкции, блокове, шаблони, формули. Всички функционални синтактични компоненти на т. нар. разговорно изречение могат да бъдат повторени.

Класически за БРР са местоименните репризи на допълнението и подлога. Удвоения подлог наблюдаваме както при катафорична употреба на местоимението, напр. *Той Иван няма да дойде* и *Той няма да дойде Иван*, така и при квазианафоричното *Иван той няма да дойде* и вероятно **Иван няма да дойде той.*

Във връзка с анафоричната редупликация на допълнението – за което е писано много, единствено заслужава да се посочи, че то и в книжовната реч е obligatorно в определени синтактични контексти, а това е подкрепа за фреквенцията му и в БРР, напр. *Иван го няма и Книгата я няма* (когато единият от елементите на двойното допълнение е съществително име, експлицитно назовано), а освен това се удвояват, без да съществуват самостоятелно и пълните форми на личните местоимения: *На мен ми дадох* и *Мен ме видяха*, което приемам за различно контекстуално от *Дадох на мен, не на теб* и *Видяха мен, не него.*

По аналогичен начин могат да бъдат удвоени и елементите, изпълняващи функцията напр. на обстоятелствено пояснение, срв.: *Там на обяд седях на терасата, Тогава едва я срещнах вечерта.*

В последните три синтактични случая – на удвоения подлог, на двойното допълнение и удвояването обстоятелствено пояснение – в действителност имаме работа не само с многократност на дискретните елементи, а и с диалогична многократност. Друг синтактичен феномен – двойните предлози подлежат на по-сложна

семантико-синтактична интерпретация, както именните, като *книга за без пари, вестник от преди войната*, така и глаголните: *останал ни е още от на времето, срещнахме се на под колоните*.

Повторенията могат да се проявяват и на диалогово равнище, където всъщност функционира БРР – срв. повтарящите се типове елементи, които запълват хезитационните паузи в статията от настоящия сборник на М. Цветкова.³

2. И така мултиплицирани могат да бъдат практически всички синсемантични и автосемантични речеви компоненти и мотивацията за това следва да се вижда в търсенето на еднозначен, максимално ясен изказ, но и пределно и смислово обогатен, подпомогнат най-често в наблюдаваните случаи и със супрасегментни и паралингвистични компоненти.

3. Щрихите към белезите на разговорността, представени тук, предлагам като база за по-нататъшни наблюдения. Следва да се подчертае, че това са особености, които в много малка степен произтичат от особеностите на езиковата система, само дотолкова, доколкото повторените елементи отразяват спецификата на езика (като определеностна в българския език), в системата на който функционира разговорната реч (в нашия случай - БРР).

За универсалността на явленията, чиято терминологична пъстрота обхваща ползваните за различни явления от различни равнища: редупликация, реприза, двойственост, удвояване, повторение, дублиране, следва да се търси надреден термин за всички явления, защото разговорността го заслужава (а не защото всеки термин трябва да е авторов) – предлагам термина и з р а з н а м н о г о к р а т н о с т, който ще обеме и случаите, когато срещаме не само повторение и не само на два елемента. Все пак въпросът е дискуссионен, както и много въпроси от теорията и практиката на БРР.

ЛИТЕРАТУРА

¹ Ангелова, И. Синтаксис на българската разговорна реч (в съпоставка с други славянски езици). – София, УИ, 1994.

² Ангелова, И. Организация на репликата в българската разговорна реч. – Бълг. език, 1986, кн. 6.

³ Цветкова, М. Паузи на колебание в българската разговорна реч в съпоставка с други славянски езици (в наст. сб.).

Земская, Е. Русская разговорная речь, М., 1973, с. 37–39.